

ПЕТЪР ВЪЛКОВ

(Благоевград)

**ЧЕРТИ ОТ МАНИЕРИЗЪМ В
РЕЧТА НА ИНТЕЛИГЕНЦИЯТА**

Явлението **маниеризъм** е познато от изобразителното изкуство. След като се изчерпят възможностите на даден стил или направление, изникват маниеристите, които банализират принципите за изображение. В поведението, модата, речевите прояви се наблюдава склонност за предвзетост, изкуственост, най-общо казано, несъответствие със ситуацията, което се назовава с думи от същия корен: **маниернича, маниерничене**. От социолингвистична гледна точка това е свръхстарателност с цел да се придаде престижност на изказванията, като речта "се гизди" с клишета и банализирани изрази от литературната критика и публицистиката. Разминаването, което е същността на разглеждания проблем, идва от нарушената логическа основа на тези изказвания, при които липсва нужният контекст, за да изпъкне okazaионалната семантика на употребените нови названия.

Предмет на настоящото съобщение са зачестилите напоследък употреби на **псевдокатегории** в речта на интели-

генцията. Изследваните лица са предимно с филологическо образование – учители по литература, журналисти, писатели, критици. Сферите на употреба: публични изказвания по въпроси на културата, професионални разговори и беседи, интервюта. В речевите прояви на участниците личи стремеж да се придаде престижност на изказванията, но се получава бумерангов ефект като следствие от неразбирането, защото в комуникативния акт общуващите разполагат с различен набор от пресупозиции, а се обединяват формално по професионална принадлежност. Например: "У автора се чувства едно влечение към **регионалното**", "**Физиономичното** в поета е в пряка връзка на **делничното** с **баладичното**". Обикновено подобни употреби се съпровождат с уточняващи реплики от слушащия с цел да се очертаят и обосноват обемът и съдържанието на обозначените понятия, които автоматически са станали еднородни на основните категории на естетиката като: **прекрасното**, **трагичното**, **комичното**, **смешното**, **възвишеното**. Резултатите от анкетата – фишове с такива изрази и подчертани в тях субстантивирани прилагателни, показват или перифрази на названията с дълги обстоятелствени обяснения, или отговори от рода на "разбирам го **най-общо**", "**нещо изобщо**". Явно чрез окازیоналната употреба на прилагателни от среден род те придобиват обобщено-абстрактно значение, но дали е достатъчно с тях да се обозначават нови категории и дали се възприемат като такива. Наблюденията и резултатите от анкетата сочат разминаване между целта и постройката на изказванията. Окازیоналната употреба на псевдокатегориите не подпомага взаиморазбирането, а създава неестественост и предвзетост на речта.

За изясняване на този проблем е необходимо да се проследят пътищата за проникване на новите образувания в разговорната реч и как функционират там. В научната литература (Станева, 1991, с. 35) се отбелязва, че предстои да се разгледа влиянието на функционалните стилове върху разговорната реч. Логическата основа на научния текст се

изгражда от понятията и категориите в конкретната употреба на обозначаващите ги термини. Спонтанният и устен характер на разговорната реч не спомага за пораждање на такъв контекст, при който тези термини и наподобяващи на тях форми да реализират предназначението си. Произходът на субстантивирани прилагателни с отвлечено значение датира от XVII-XVIII век в романските езици под влияние на философските учения (Будагов, 1976, с. 199). У нас този способ на терминообразуване прониква по книжовен път. Според някои автори (Крумова, 1987, с. 113) такива субстантивирани прилагателни "образуват незатворен ред названия, образуването им е структурно и семантично неограничено, а това означава, че всяко рационално качествено прилагателно име може да се субстантивира и да означава абстрактна субстанция според даден признак". Тези нови форми са граничен случай. От една страна, те не са нови лексеми, в речниците не са отбелязани (вж. Обратен речник на съвременния български език 1975, с. 503), от друга – членната морфема не изразява при тях основната си функция на определеност, а служи единствено за субстантивацията им, при което те не стават съществителни, а придобиват в даден контекст някои семантически и синтактически свойства на съществителните. Типологията на това явление е отбелязана за испанския език (Виноградов, 1990, с. 18). Налага се разграничаване от безличните конструкции от типа "лошото е, че..." и субстантивирани форми като: *печеното, личното, общественото* и др. (вж. по-подробно Крумова, 1987, с. 115-119). Богатите синтагматични възможности на тези форми предполагат окازیоналните им употреби, на чиято основа възниква маниеризмът.

Авторитетът на художествената литература има най-големи заслуги за проникване на субстантивирани прилагателни от среден род в разговорната реч. Неосъщественията им функция на категории личи от следните примери: "Трудно ми е да преценя дали с изтъкването на собствената ми непохват-

ност постигам смисъл, по-дълбок от анекдотичното", "Със сензационното се привиква, то става ординерно", "Цивилизованото се покрива преди всичко с естественото" (Коруджиев 1986, с. 76, 77, 93). Литературната критика като посредник между науката и читателя в стремежа си, от една страна, да придаде разговорност на статиите, а от друга – да запази научното равнище, изпада също в плен на маниеризма. В подзаглавие на статия в списание "Театър" (Театър, 1982, с. 43) се чете: "В орбита на кукленото". Друг критик е онаследил книгата си "В търсене на националното". Ето следната оценка за поезията на Марин Георгиев: "Още когато в 1975 година излезе първата му стихосбирка "Село", стана ясно, че сме свидетели на поет с остър усет за национално-характерното" (Захариев, 1984, с. 147). Следващият пример е добра илюстрация как в едно изречение могат да се употребят нееднородни названия, някои от които обозначават познати естетически категории, други са плод на маниеризъм: "Той непрекъснато, с артистична лекота ни подхвърля от едно равнище на друго: от всекидневното, пошлото към възвишеното и, обратно, от комичното към трагичното, от лекомисленото и несериозното към сериозното и дълбокомисленото, от плутовското към високо моралното" (Куюмджиев, 1986). Малката беда в тези случаи е как да се изписват сложните форми – дали разделно или полуслято. При прочита на рецензия от три страници в очите се набиват следните употреби: патетичното, трибунното, съкровено-интимното, обществено-значимото, лично значимото, общественото, универсалното, камерното, значимото, емоционално-пластичното, мисловното, общочовешки значимото (Великов, 1984). Врх в това отношение бележи Справочникът за кандидат-студенти за 1984/1985 година. На страница 338 е написано: "Единство на личното, националното и общочовешкото; на конкретно историческото и философски обобщаващото в художествените образи и идеите на Хр. Ботев". Цялата програма за изпита по български език и литература за прием във висшите учебни заведения изобилства

с подобни примери (Правописът е предаден както у авторите).

Взаимопроникването между разговорната реч и функционалните стилове е по-голямо в хуманитарните сфери. От посочените примери в литературната критика се вижда, че първо в нея случаите на маниеризъм са с голяма честота. Проникването на окازیонално употребените субстантивирани прилагателни от среден род в разговорната реч на интелигенцията води след себе си нежелани последици. На първо място – неяснота и неестественост на речевите прояви. Характеристиката "нещо изобщо" граничи с "може всякак". За да функционират правилно, определени категории, в случая на естетиката, са организирани в система (Крымский, 1980, с. 5-47). Именно системният характер на категориите предполага необходимия контекст за тяхното функциониране и правилно разбиране. В какви системни връзки влизат например категории като: **характерологичното, повседневното, регионалното, физиономичното?** Подвижността и неустановеността на пресупозициите им задълбочава противоречията при възприемането им, пречи на разбирането.

От краткия анализ на проявите на маниеризъм в речта на интелигенцията се налага изводът, че е налице несъответствие между структура и функция. Субстантивирани прилагателни от среден род по строеж наподобяват термините за обозначаване на естетическите категории, но ролята им в изказванията не се покрива с предназначението им. Това разминаване е сигурен белег за наличие на маниеризъм и служи като маркер за принадлежност към речта на интелигенцията (Белл, 1980, с. 54).

ЛИТЕРАТУРА

- Белл, 1980: Белл, Роджер Т. Социолингвистика. М., 1980.
- Будагов, 1976: Будагов, Р. А. Человек и его язык. М., 1976.
- Великов, 1984: Великов, Димитър. Поезия на съкровенната категория изповед. Притурка в. "Борба", Велико Търново, 25. II. 1984.
- Виноградов, 1990: Виноградов, В. С. Грамматика испанского языка. Практический курс. М., 1990.
- Захариев, 1984: Захариев, Луко. В търсене на националното. С., 1984.
- Коруджиев, 1986: Коруджиев, Д. Градината с косовете. С., 1986.
- Крумова, 1987: Крумова, Лилия. Субстантивация на прилагателните имена в съвременния книжовен български език. С., 1987.
- Крымский, 1980: Крымский, С. Б. Логико-гносеологический анализ универсальных категорий. – В: Логико-гносеологические категориальной структуры мышления. Киев, 1980.
- Куюмджиев, 1986: Куюмджиев, Кр. Реликвата. Лит. фронт, 17.VII.1986.
- Обратен речник, 1975: Обратен речник на съвременния български език. С., 1975.
- Справочник 1984-1985: Справочник за кандидат-студенти. 1984-1985. С., 1984.
- Станева, 1991: Станева, Христина. Книжовно-разговорната реч и другите функционални стилове в съвременния български книжовен език. – В: Проблеми на българската разговорна реч. В. Търново, 1991.
- Театър, 1982: Сп. Театър. 1982, кн. 7.